

اما اعتقاد به تأثیر ستاره ها بر امور زمینی (د) خود به صورت های مختلف قابل فرض است به عبارت دیگر: اینکه کسی به تأثیر ستاره ها بر امور زمینی اعتقاد داشته باشد به انحاء مختلف قابل فرض است، برخی از این احتمالات در کلمات فقهای سلف مورد اشاره است:

- (الف) ستاره ها علت مختار و با شعور هستند برای حوادث زمینی و خدایی در کار نیست.
- (ب) ستاره ها علت و مختار و با شعور هستند، اما خدای عالم این علت را به ایشان تفویض کرده است و خدا از فاعلیت منعزل است.
- (ج) ستاره ها واسطه فیض هستند، همانطور که انسان فاعل مختار است ولی اراده اش در طول اراده الهی است.
- (د) ستاره ها از قبیل علل طبیعی مثل آتش برای سوزاندن هستند و علت تامه هستند.
- (ه) ستاره ها از قبیل علل طبیعی هستند و مقتضی هستند (مثل این که دوری و نزدیکی خورشید به خط استوا باعث اختلاف فصول می شود)
- (و) ستاره ها در عرض خدا دارای علت هستند، مثلاً ستاره ها فاعل شرور و خدا فاعل خیرات است.
- (ز) ستاره ها و خدا همراه هم، شراکت در علت دارند.
- (ح) ستاره ها دارای روح مقدس هستند و نزد خدا شفاعت می کنند.
- (ط) ستاره ها هیچ علتی بر امور زمینی ندارند ولی علائم هستند که کاشف از اتفاقات ارضی می باشند.

در میان این احتمالات برخی کفر است و برخی ادعای بی دلیل است ولی نمی توان آن را کفر به حساب آورد.

ما می گوئیم:

۱. در میان فلاسفه یونان (که بعدها همین قول به حکمت اسلامی وارد شده است) فلک دارای نفس ناطقه است و افلاک نه گانه همانند پوست پیاز بر گرد زمین وجود داشته اند و جز فلک سوم همه مطابق عقربه های ساعت می گردیده اند، فلک ها غیر قابل نفوذ بوده اند و ستاره ها در داخل آنها همانند میوه هایی در یک ژله بوده اند. حرکت از آن فلک بوده و ستاره به تبع فلک می چرخیدند و به همین جهت هم سقوط نمی کردند، افلاک منشأ اثر بوده و حوادث زمینی تماماً تابعی از نقوشی بوده اند که در لوح فلک ثبت شده بود به همین جهت بعد از هر چرخش دوباره همان حوادث تکرار می شده است و به این تکرار

بعد از یک دوره کامل گردش بوده است که برخی تا ۵۰ هزار سال آن را بر شمرده اند، افلاک مختار و با اراده بوده اند. این عقیده را شیخ اشراق به حکمای بابل، هند، مصر و یونان و ایران نسبت می دهد.^۱ این نفوس فلکی را، کتاب محو و اثبات هم نام داده اند.

ما در سلسله بحث های شرح منظومه به طور مفصل به این سخن پرداخته ایم، و در بحث های بعد به حکم هر یک از صورت ها اشاره می کنیم ولی لازم است توجه کنیم که عقیده رایج در میان منجمین در آن روزگار - چنانکه از روایات هم قابل استفاده است - آن بوده است که فلکیات دارای نفوس مختار و با اراده هستند و نوعی ربوبیت بر امور زمین دارند و عقیده ای همانند عقیده بت پرستان نسبت به ستاره ها داشته اند.

۲. علامه مجلسی به نقل از شیخ بهایی می نویسد:

ما یدعیه المنجمون من ارتباط بعض الحوادث السفلیة بالاجرام العلویة إن زعموا أن تلك الاجرام هی العلة المؤثرة فی تلك الحوادث بالاستقلال أو أنها شریكة فی التأثير فهذا لا یحل للمسلم اعتقاده، و علم النجوم المبتنی علی هذا كفر والعیاذ بالله، و علی هذا حمل ما ورد فی الحدیث من التحذیر عن علم النجوم والنهی عن اعتقاد صحته، وإن قالوا إن اتصالات تلك الاجرام وما یعرض لها من الأوضاع علامات علی بعض حوادث هذا العالم مما یوجده الله سبحانه بقدرته وإرادته، كما أن حركات النبض واختلافات أوضاعه علامات یستدل بها الطیب علی ما یعرض للبدن من قرب الصحة أو اشتداد المرض ونحو ذلك، وكما یستدل باختلاج بعض الأعضاء علی بعض الأحوال المستقبلة، فهذا لا مانع منه ولا حرج فی اعتقاده، وما روى من صحة علم النجوم وجواز نقله محمول علی هذا المعنى.^۲

۳. هم چنین صاحب مفتاح الكرامه، نام بسیاری از علمای شیعه را به عنوان عالم به نجوم و یا منجم ضبط کرده است، ایشان می نویسد:

«اختلف العلماء علی قديم الدهر فی هذه المسألة اختلافاً شديداً و هی عامّة البلوی فوجب تحریرها و تنقیحها فنقول: ذهب السيد علی بن طاووس إلى أن التنجيم من العلوم المباحات و أن للنجوم علامات و دلالات علی الحادثات لكن یجوز للقادر الحکیم أن یغیرها بالبرّ و الصدقة و الدعاء و غیر

۱. مجموعه مصنفات شیخ اشراق، ج ۱، ص ۴۹۳ به نقل از شرح منظومه، ج ۵، ص ۲۰۷.

۲. بحار الانوار، ج ۵۵، ۲۹۱.

ذلك من الأسباب، و جَوَزَ تعليم علم النجوم و تعلّمه و النظر فيه و العمل به إذا لم يعتقد أنّها مؤثرة، و حمل أخبار النهي و الذمّ على ما إذا اعتقد ذلك و أنكر على علم الهدى تحريم ذلك، ثمّ ذكر لتأييد هذا العلم أسماء جماعة من الشيعة كانوا عارفين به.

و الذي يُعرف من كتب الرجال و كلام السيّد المذكور و كتاب أبي معشر الخراساني صاحب كتاب «المدخل» و غيرهم أنّ من العلماء العالمين بالنجوم عبد الرحمن بن سيابة حيث قال للصادق عليه السلام: «و الله إنّني لأشتهيها و اشتهى النظر إليها و الناس يقولون لا يحلّ النظر إليها، فإن كانت تضرّ بديني فلا حاجة لي في شيء يضرّ بديني؟ فقال له عليه السلام: لا تضرّ بدينيك .. الحديث». و الحسن بن موسى النوبختي الثقة الحسن الاعتقاد المبرز ذكره النجاشي و ذكر أنّ له كتاب ردّ على أبي عليّ الجبائي في ردّه على المنجمين. و أحمد بن محمد بن خالد البرقي فإنّ النجاشي و الشيخ قد عدّا من كتبه كتاب «النجوم». و محمد بن أبي عمير، فقد روى الصدوق عنه أنّه قال: «كنت أنظر في النجوم و أعرفها و أعرف الطالع فيدخلني من ذلك شيء، فذكرت ذلك لأبي الحسن موسى بن جعفر عليه السلام، فقال: إذا وقع في نفسك شيء فتصدّق على أوّل مسكين ثمّ امض، فإنّ الله يدفع عنك» لكن روى هذا الخبر البرقي في «المحاسن» عن ابن أبي عمير عن ابن اذينة عن سفيان بن عمر (ما مي گوئيم: مراد از «لكن» آن است که چون در روایت دوم، راوی روایت شخص ابن ابی عمیر نیست، پس ابن ابی عمیر علم به نجوم نداشته است) و أبا خالد السجستاني، روى «الكشّي» أنّه لما مضى أبو الحسن عليه السلام وقف ثمّ نظر في نجومه فزعم أنّه قد مات فقطع على موته. (ما مي گوئيم: اباخالد سجستاني هم عالم به نجوم بوده است، كشّي مي گويد که وقتی حضرت ابالحسن يعني امام كاظم عليه السلام در زندان در گذشت، اباخالد نگاه به ستاره ها کرد و پنداشت که حضرت فوت شده و يقين پیدا کرد، يعني ابتدا از زمره واقفه شد و قبول نکرد که حضرت به شهادت رسیده ولی بعد با علم نجوم از این عقیده برگشت) و حسن بن أحمد بن محمد العاصمي الثقة، قال ابن شهرآشوب: من كتبه كتاب «النجوم». و الشيخ إبراهيم النوبختي. و موسى بن الحسن بن عباس بن نوبخت، قال النجاشي: كان حسن المعرفة بالنجوم. و الفضل بن أبي سهل بن نوبخت كما في «عيون أخبار الرضا عليه السلام».

و شيخنا محمد بن مسعود العياشي فإنّه ذكر في تصانيفه كتاب «النجوم». و عليّ بن الحسين المسعودي صاحب «مروج الذهب» الشيعي. و أبا القاسم بن نافع الشيعي. و إبراهيم

الفراری صاحب «القصيدة في النجوم». و أحمد بن يوسف المصرى كاتب آل طولون. و محمد بن عبد الله بن عمر البازيار القمى تلميذ أبى معشر الخراسانى صاحب كتاب «المدخل» الذى أشرنا إليه آنفاً. و أبى الحسين ابن أبى الخصيب القمى. و منهم أبو جعفر السقا المنجم، ذكره الشيخ فى «الرجال». و محمود بن الحسين السندى المعروف بكشاجم، ذكر ابن شهر آشوب أنه كان شاعراً منجماً متكلماً. و منهم أبو الحسين الصوفى، صاحب عضد الدولة و قصته مشهورة.

و قال ابن طاووس: و ممن أدركته من علماء الشيعة العارفين بالنجوم أبو نصر بن على القمى. ثم ممن اشتهر بعلم النجوم و قيل إنه من الشيعة أحمد بن محمد بن السنجرى و على بن أحمد العمرانى. و إسحاق بن يعقوب الكندى.

و قال: وجدت فيما وقفت عليه أن على بن الحسين بن بابويه كان ممن أخذ طالعاه فى النجوم و أن ميلاده بالسنبلة، ثم عد الحسن بن سهل وزير المأمون و قال: إنه من المنسويين إلى الإمامية»^١

٤. مرحوم سبزواری در مذهب الاحكام، به همین نکته به گونه ای دیگر اشاره دارد و می نویسد که حرمت تنجیم، یک حرمت غیرى است.

ایشان می نویسد:

«فى ان لهذا العلم و الاخبار موضوعية فى الحرمة - كحرمة الغيبة و النمیمة و نحوهما - أو أن حرمة إنما يكون لأجل المفسدة المترتبة عليه كما إذا استلزم الشرك فى ذاته تعالى، أو فى الفعل أو فى العبادة، أو إنكار الصانع أو نحو ذلك من المفاسد فهو حرام غیرى لا أن يكون حراماً نفسياً. الحق هو الأخير لأن حرمة المفسدة المترتبة معلومة بالضرورة من الدين و حرمة غيره مشكوك فيرجع فيه إلى الأصل، فلو دل قول المنجم على أنه لا إله أصلاً غير الأفلاك، أو انها شريك له فى الخلق أو فى المعبودية، أو ان الصنع لها مطلقاً دون الله تعالى لكان كل ذلك حراماً و باطلاً. و أما لو كان مفاد قولهم إن الأوضاع الخاصة الفلكية تشهد بأن الله تعالى يخلق الحادثة الكذائية عند الوضع الخاص الكذائى، كما ينبت الله تعالى النباتات فى الربيع، فلا حرمة فيه، و لا بطلان بل هو علم مطلوب مرغوب فيه حينئذ شرعاً كسائر العلوم التى يستفاد منها عجائب صنع الله تعالى فى خلقه، ففى خبر يونس قال: «قلت لأبى عبد الله عليه السلام: جعلت فداك أخبرنى عن علم النجوم ما

١. مفتاح الكرامة فى شرح قواعد العلامة (ط - الحديثة)؛ ج ١٢، ص ٢٤٢.

هو؟ قال عليه السّلام: هو علم من علم الأنبياء، قال: فقلت: كان على بن أبي طالب عليه السّلام يعلمه، فقال عليه السّلام: كان أعلم الناس به»، و في خبر ريان بن الصلت:
«إنه حضر عند الرضا عليه السّلام الصباح بن بصير الهندي و سأله عن علم النجوم، فقال عليه السّلام: هو علم في أصل صحيح ذكر أن أول من تكلم به إدريس عليه السّلام، و كان ذو القرنين بها ماهرا و أصل هذا العلم من عند الله عز و جل»، إلى غير ذلك من الأخبار.»^١

١. سبزواری، سید عبد الأعلى، مہذب الأحكام (للسبزواری)، ج ١٦، ص ٨٨.